

IZPISKI IZ KNJIGE

NEPRIČAKOVANE POSLEDICE LOČITVE / THE UNEXPECTED LEGACY OF DIVORCE

25 letna študija

Judith Wallerstein, Lewis, Blackelsee

Knjiga predstavlja glavne povzetke 25 letnega spremljanja otrok ločenih staršev. Študija je bila narejena na vzorcu 113-ih otrok, izsledki pa so predstavljeni na primerih desetih zgodb udeležencev študije. Ob vzorcu so v raziskavi imeli tudi kontrolno skupino, v kateri so bili otroci nuklearnih družin iz podobnih socialno ekonomskih razmer.

Obstajata dva mita. Prvi pravi, če so starši bolj srečni, so tudi otroci srečnejši (razlog za ločitev je nesrečen zakon). Drugi pa zagovarja, da je ločitev začasna kriza in da sčasoma posledice le te izzvenijo.

»Otroci ločenih družin ne delujejo nič srečnejši, bolj zdravi, prilagojeni (kljub temu, da sta šla starša, ki jima je zakon propadal, narazen). Državne študije so pokazale, da so otroci iz ločenih in nato dopolnjenih družin bolj agresivni do staršev in do učiteljev. Le ti so bolj nagnjeni k depresiji, imajo več učnih težav in trpijo za več problemi kot vrstniki iz nuklearnih družin. Dva do trikrat pogosteje so napoteni k šolski psihologinji ali svetovalni delavki. Veliko jih konča tudi v psihiatričnih bolnišnicah. Prej so spolno aktivni, pogosteje rodijo izvenzakonske otroke, redkeje se poročajo in večkrat ločijo.«

»Ločitev spremeni življenje. Ločitev spremeni otroštvo, puberteto in odraslost.«

Ločena družina ni samo spremenjena oblika nuklearne družine, ampak je druga oblika družine, v kateri se otroci počutijo manj zaščiteni, njihova prihodnost je negotova.«

»Ko pride do ločitve, so zaznavanje, občutki in potrebe staršev in otrok drug do drugega spremenjeni. Ne gre za to, da imajo starši manj radi svoje otroke ali da jih manj skrbi zanje. Gre za to, da so starši polno zasedeni s prenovo svojega lastnega življenja – ekonomskega, socialnega in spolnega. Potrebe otrok in staršev so več let po ločitvi »neusklajene«.

Otroci ob ločitvi niso le nemočni opazovalci, ampak aktivni člani, ki krojijo svojo usodo in usodo celotne družine.

1. DEL

Ko otrok postane negovalec

Bes staršev se z ločitvijo ne konča. Tudi ko se starša ločita, jeza med njima traja še dolgo – tudi do deset let.

Pogosto se zgodi, da najstarejši otrok v družini postane negovalec – tisti, ki skrbi za starša, npr. mater, ki je potrta, očeta, ki je ravno tako žalosten, in za mlajše sorojence, ki še niso zmožni skrbeti sami zase, ker so premajhni. Starši pa imajo s seboj preveč dela, da bi skrbeli za svoje otroke.

Ta otrok to vlogo kasneje prenaša tudi v partnerske odnose. Skrbi za partnerja in ga dela odvisnega od njega. Hkrati pa si poišče partnerja, od katerega je močnejši. S tem, da je drugi partner od njega odvisen, si zagotovi, da ga le ta ne bo zapustil. Sam ima namreč izkušnja, da so njega zapustili starši in tega ga je strah.

V otroštvu se morajo otroci igrati – svoje otroštvo imajo raci izživeti. Otrokom iz nuklearnih družin je igra najpomembnejši del otroštva. Otrokom ločenih staršev pa največji del časa vzame skrb za to, koliko časa bodo preživeli s katerim izmed staršev. Za igro nimajo ne časa, ne volje in ne potrebe.

Otroci iz nuklearnih družin se spomnijo tudi pomembnosti skupne večerje ali obredov, pri katerih je sedela celotna družina. In ti trenutki so bili za njih pomembni in se jih z veseljem spominjajo. Takšnih trenutkov se otroci ločenih staršev ne spomnijo in so zanje prikrajšani.

Eden od že omenjenih mitov v naši družbi ločenih staršev je ta, da ločitev avtomatično reši otroke iz nesrečne družine. Resnici na ljubo pa na ta način starši osmišljajo svojo ločitev in perejo krivdo, ki jo čutijo, da je do tega prišlo. Skoraj vsi otroci ločenih staršev povejo, da po ločitvi staršev niso nič srečnejši.

Če starša nista srečna v zakonu, to še ne pomeni, da se tudi njuni otroci v družini ne počutijo dobro. Starši imajo lahko z otroki čisto dobre odnose in jih primerno vzgajajo.

V kolikor pride do ločitve je prav, da starša otrokom povesta, da je ločitev zelo žalostna za njiju oba in da jo obžalujeta. Naj imata v mislih, da je to najhujši dan v življenju njunih otrok. Prav je, da povesta, da bodo zadeve nekaj časa težke in da jih bosta redno obveščala o dogajanju. Pogovor naj zaključita s tem, da povesta, da si bodo morali veliko pomagati in stati drug drugemu ob strani.

60 odstotkov odraslih (katerih starši so se v otroštvu ločili), je »poskusilo« s poroko. Nekateri so se poročili v poznih najstniških letih, drugi v zgodnjih dvajsetih. Večino teh zakonov je bilo že od začetka obsojenih na propad – veliko se jih je ločilo, nekaj pa jih je vztrajalo v nesrečnem zakonu, brez kakšnih posebnih pričakovanj po spremembi na bolje.

Otroci ločenih staršev so kasneje v partnerskih odnosih zelo nezaupljivi. Ves čas jih je strah, da jih bo partner zapustil ali prevaral. Ves čas mislijo, da jih bo doletela kakšna »nesreča«. Mislijo, da ne morejo biti srečni, ne da bi bilo kaj narobe. Zato so lahko v partnerskem odnosu zelo naporni, saj vidijo probleme, ko jih sploh še ni.

Veliko otrok ločenih staršev dolgo razmišlja o tem ali sploh imeti otroke. Približno tretjina odraslih v študiji ima otroke in so zelo ponosni nanje. Tisti, ki se odločijo, da ne bodo imeli otrok, v večini primerov navedejo vzrok za takšno odločitev v ločitvi staršev.

Ko imajo ti starši otroke, se ponavadi zgodijo dve stvari. Ali:

1. otrokom nudijo vse, česar sami niso bili deležni od svojih staršev – vso pozornost, ljubezen, skrb;
2. ali pa nehote ponavljajo vzorec staršev – se ločijo, grejo skozi celoten proces ločitve, se ne potrudijo dovolj za gradnjo odnosa itd. Kljub temu, da so imeli težko mladost in so preživeli ločitev staršev, svojim otrokom »dajejo isto izkušnjo«. Kar pomeni, da se iz lastnih izkušenj niso nič naučili.

Odrasli iz nuklearnih družin imajo pred tistimi iz ločenih družin dve pomembni prednosti. In sicer občutek za stalnost v družini, konstanto. Imajo občutek, da so kot družina del tradicije in čutijo odgovornost, da morajo to tradicijo ohranjati naprej. Imajo pa tudi realen pogled na zakon in občutek, da se sčasoma odnos v zakonu spremeni. So odprti za spremembe od dne, ko so se poročili.

2. DEL

LEGALNOST NASILJA

Otroci, ki živijo v družinah, kjer je nasilje, to nasilje nekako sprejmejo oz. ga po drugi strani ne dojemajo tako odraslo, kot mi to mislimo. Če se starša ločita, otrok ne vidi povezave med ločitvijo in nasiljem staršev. To njim še ni logično oz. ne vidijo v tem vzroka in posledice. Zato lahko sprva krivoma obsojajo starša, ki se je ločil od nasilnega partnerja. Šele z leti ugotovijo, kaj se je v resnici dogajalo oz. šele v zrelejših letih so jim starši pripravljeno razložiti, skozi kaj vse so morali iti.

Ločitev staršev z namenom, da se rešijo družinske težave, majhnim otrokom ni ravno smiselna.

V družinah z veliko nasilja se ob ločitvi to nasilje ne preneha. Dokler se eden od partnerjev povsem ne umakne oz. ne izgine, se nasilje nadaljuje ali celo še stopnjuje.

Vloga očeta

25 letna študija je pokazala, da so tisti otroci, ki so imeli v otroštvu tesen odnos s svojim očetom, v odraslosti bolj empatični in srečnejši kot možje in kot starši – v primerjavi s tistimi, ki so otroštvo preživeli brez očeta (to velja tako za moške kot za ženske).

Ko otrok odrasča, se simbolični pomen očeta v njegovih očeh spreminja. Oče ni več »glava družine« - ljubeč zaščitnik in tisti, ki nadzoruje, da je v družini za vse poskrbljeno. Ker ni več odgovoren za blagostanje celotne družine, se njegova podoba zmanjšuje. Ločeni oče je lahko dobra ali slaba družba, lahko je ljubeč ali zamerljiv, vendar pa je izgubil svojo pomembno »službo«. Odslej je pomembno le, kaj je med njim in otrokom, ni pa več pomembne tradicionalne vloge, ki jo ima sicer oče. Ne glede na to, kakšen odnos oče in otrok vzpostavita, morata to storiti povsem sama brez kakšne strukture ali podpore družine, brez da bi bila zadovoljna že samo s tem, da sta skupaj. In brez pomoči matere, ki v nuklearnih družinah spodbuja vzpostavitev in nadgrajevanje odnosa oče-otrok.

Povprečen otrok v nuklearni družini se obrne na posameznega starša takrat, ko želi oz. ko potrebuje pomoč. Otroci so zelo bistri pri ugotavljanju, kaj kateri izmed staršev opravi bolje in čemu je bolj več. Ko se otrok poškoduje, navadno pokliče mamo. Tudi starejši otroci potrebujejo tolažbo, kadar jih kaj boli. Kadar se isti otrok počuti živahnega in željnega doživeti ali narediti kaj novega, se navadno obrne na očeta.

V družini, kjer starši živijo ločeno pa mora otrok prilagoditi svoje potrebe in želje glede na to, kateremu staršu je v katerem obdobju dodeljen. Veliko otrok tarna, da v času, ko so pri očetu, pogosto pogrešajo mamo in obratno.

(str. 135...)

»Mnogi mislijo, da otroci ne marajo svojih očetov zato, ker jim matere o njih govorijo grde informacije. Vendar študija ne kaže tega. Otroci naj bi sami prišli do takšnih opažanj in zaključkov. Sprašujejo se: »Je bil sploh zvest? Je »zguba« v zakonu? Mu lahko zaupam?«

Veliko otrok je jeznih na svoje očete in jim niso pripravljeno prav veliko pomagati, ko enkrat odrastejo. To je lahko resen problem v prihodnosti, saj se življenjska doba moških in žensk

podaljšuje, domovi za stare so na eni strani polni, na drugi tudi finančno nedostopni. Bodo torej otroci ločenih staršev svoje starše oz. predvsem očete prepustili samim sebi? Kdo bo skrbel za njih? In kako?

Dekleta - nasilje

Dekleta, vzgojena v družinah, kjer se je pojavljalo nasilje, so lahko prekinila znan vzorec šele v zgodnjih tridesetih letih. In še to zelo težko, s pomočjo individualne ali skupinske terapije. Tista dekleta, katerih starši so bili povzročitelji nasilja, so navadno končala v nesrečnem zakonu ali pa so ostala ujeta v dolgotrajen partnerski odnos brez poroke. Imajo izredno nizko samopodobo in so zaskrbljene za lastno prihodnosti. Težko si ustvarijo tudi dobro poklicno kariero.

Strah pred zavezo

Dve glavni nalogi imamo odrasli v življenju – ljubiti in delati. Otroci ločenih staršev z razlogom dobro opravljajo drugo nalogo. Kot smo videli, mladi fantje in dekleta iz ločenih družin vstopijo v odraslost boječi glede ljubezni, zaveze in poroke, ker jih je strah, da jim ne bi uspelo ali da bi bili skozi partnerstvo ponovno razočarani.

Moški imajo še več težav kot ženske. Veliko od njih si partnerke sploh ne išče.

Nasilje

Nasilje se pogosto prenaša iz generacije v generacijo in predstavlja družinski vzorec, ki se ga otrok nauči od svojih staršev.

3. DEL

Samorastniki

Ljudje veliko sprašujejo, kdaj je najboljši čas za ločitev. Čim prej, ko so otroci še mlajši, imajo čim manj spominov na nuklearno družino? Ali je bolje počakati do pozne adolescence, ko so otroci že skoraj samostojni in z eno nogo v odraslosti?

Vse je odvisno od več dejavnikov, vključujoč kvaliteto zakona in dolgoročno funkcioniranje družine po sami ločitvi.

Vsaj polovica otrok je priča ločitvi staršev pred njihovim šestim letom. Takrat so še premladi, da bi razumeli vse spremembe v družini. Takšni otroci odrastejo potrti in polni jeze (pogosto se zatečejo k drogam in v njih dolgo iščejo tolažbo).

Veliko mater doživi ob ločitvi ekonomsko nočno moro. Dokazano je, da ločene matere zaslužijo bistveno manj kot ločeni očetje in otroški dodatek ne naredi pri tem nobene spremembe. leta 1991 je več kot 40 % mater živelo pod pragom revščine. Ločene matere niso socialno ogrožene samo takoj po ločitvi, ampak še dolga leta po njej, lahko tudi za vedno. Otroški dodatek je namreč bistveno manjši od stroškov, ki jih zajema vzgoja otrok.

Matere so soočene s skrbjo za otroke in delno ali polno zaposlitvijo. Mnoge so se primorane soočiti z dvojnim bremenom; s pridobivanjem nove izobrazbe ali novih poklicnih sposobnosti in s simultano podporo otrok ter samih sebe. Poslužujejo se tudi dodatnega dela, nočnih služb, ...

Matere zato nimajo časa sedeti z otroki, se pogovarjati in igrati z njimi. Otroci pa vzgoje ne vidijo ločene od ekonomske skrbi zanje. Zanje je vse isto. Ljubeče matere ni več, nadomestila jo je tečna, slabo plačana »varuška« in oseba, ki spominja na mater.

STARŠI SE MORAJO ZAVEDATI, DA JE NEJPOMEMBNEJŠE, DA V ŽIVLJENJU NJIHOVIH OTROK ČIM PREJ OBNOVIJO / ZAGOTOVIJO RUTINO (spanje ob določeni uri, skupna večerja ali kosilo, branje pravljic...). TA STRUKTURA POMAGA OTROKOM NADALJEVANJE Z REDNIMI ŠOLSKIMI AKTIVNOSTMI, UČENJEM IN PRIJATELJEVANJEM Z VRSTNIKI. TO SO NJIHOVE OPORE V RAZVOJNEM PROCESU. Veliko staršev se tega zaveda, a so sami preveč pod pritiskom vseh sprememb, da to otrokom težko vzpostavijo. Otroci kmalu ugotovijo, da tudi pravila, ki veljajo v enem domu, ne veljajo nujno tudi v drugem. Rutine in čas za spanje se pri posameznem staršu razlikujejo (npr. pri materi hodijo spat ob osmih, pri očetu kadar želijo; pri enem staršu spijo z njim v postelji, pri drugem imajo svojo sobo ipd.).

Paula – otrok samorastnik, pove: »Iz otroštva se spomnim predvsem to, da sem imela veliko težav in da sem bila ves čas na nekoga jezna. Ne vem, če me je ločitev ravno prizadela. Najbolj me je prizadelo to, da matere ni bilo več blizu. Pogrešala sem, da nismo bili več normalna družina. Z nikomer se nisem mogla pogovarjati, nisem imela nobenih usmeritev, vodenja.«

Čeprav je za otroke poskrbljeno s hrano in pijačo ter streho nad glavo, se počutijo ZAPUŠČENE in OSAMLJENE.

Majhen otrok ne razume vedenja staršev in tega, da so sami odšli od doma, se odločili za ločitev. Občutek, da otroci niso več pomembni nobenemu odraslemu, je obremenjujoč. Otrok nosi občutke krivde za mamin/očetov odhod in si razlaga, da se je to zgodilo, ker ni bil dovolj priden,...

Nedavne študije so pokazale, da imajo predšolski otroci pravico, da se počutijo depriviligirani. Majhni otroci potrebujejo stalno interakcijo s skrbnim staršem, da se nauči priznavanja čustev in da razvije svojo sposobnost mišljenja. Biti sit in poslan v posteljo je le majhen delež tega, kar potrebujejo. Starši si morajo vzeti čas in energijo, da se z otrokom pogovarjajo, igrajo, jim berejo, ... Skratka, da jim namenijo pozornost. Toda kako naj prezaposleni, zaskrbljeni ter čustveno ranjeni ločeni starš najde čas in energijo za vse to?

Študija je pokazala, DA SO NAJVEČJE POSLEDICE LOČITVE STARŠEV OBČUTILI NAJMLAJŠI OTROCI. IMELI SO NAJVEČ TEŽAV V ČASU ODRAŠČANJA. SKORAJ VSI SO IZGUBILI MATER »NA DELOVNEM MESTU« IN SKRBEH TER NALOGAH ENOSTARŠEVSTVA. NJIHOVI OBČUTKI OSAMLJENOSTI IN JEZE NA OBA STARŠA SO SE PRENESLI NA KASNEJŠE ŠOLSKO OBDOBJE IN NAJSTNIŠTVO.

PO 25 LETNIH OPAŽANJIH (ZDAJ SO TI »OTROCI« STARI MED 28 IN 33 LET) SO TI LJUDJE MANJ USPEŠNI TAKO NA DELOVNIH MESTIH KOT TUDI V PARTNERSKEM ŽIVLJENJU V PRIMERJAVI S TISTIMI, KATERIH STRARŠI SO SE LOČILI KASNEJE. IMAJO MANJŠO STOPNJO UPANJA, DA SE BODO KADARKOLI SREČNO POROČILI IN SO BOLJ ZASKRBLJENI GLEDE TEGA, DA BI BILI ŠE KDAJ 'IZDANI'.

POMEMBNO: Uspešna ponovna poroka katerega izmed staršev ni pomagala otrokom prebroditi krize ločitve staršev.

Dodatni oče ali mama (novi partnerji bioloških staršev) otroku nikoli ne pomenita toliko kot biološka starša.

NAJVEČJA IZGUBA OB LOČITVI JE ZA OTROKE IZGUBA MATERE, KI ENOSTAVNO NE MORE VEČ BITI TAKO MOČNO PRISOTNA V VZGOJI IN IGRI, KLJUB TEMU, DA ŽIVI OTROK PRI NJEJ.

Čustvena ločitev matere – od tega, da je bil včasih otrok center mamine pozornosti do tega, da naenkrat postane nepomemben in mama nima časa zanj – ostane trajen del odnosa med materjo in otrokom v mnogih ločenih družinah. Medtem ko se mati obupno bori, da bi vzgojila svoje otroke, se morajo mnoge »lepe navade« v njihovem deljenem življenju spremeniti: 1. Mati nima več časa, da bi bila prisotna v otrokovem vsakdanjem življenju. 2. Nimajo razkošja, da bi načrtovali aktivnosti in imel doma prijatelje. 3. Pečenje in kuhanje matere opustijo in so le občasni luksuz. 4. Ni časa za spremljanje otrokovih manjših vzponov in padcev, njihovih skrbi in dosežkov, poleg tega ni drugega starša, s katerim bi mati lahko delila in načrtovala otrokovo prihodnost. 5. Zaznavanje talentov in potencialne težave so spregledane v norem hitenju. 6. Skrb za urejena oblačila in dom ...

»Veliko poročenih mater z majhnimi otroki dela polni delovni čas. Toda imajo može, da jim pomagajo pri starševstvu. Ta skupna podpora je ključna za tiste, ki želijo ali morajo delati, medtem ko bi radi tudi vzgajali otroke. Dva starša se lahko tudi izmenujeta v negi, ko je otrok bolan.«

Pogled otrok na s sodišča določene obiske

Mnogi sodniki, mediatorji, socialni delavci in drugi, ki delajo z ločenimi, mislijo, da obiskovanje otrok s strani očeta niha glede na stopnjo jeze med staršema.

Vpliv nove partnerke na obiske očeta: oče obiskuje svoje biološke otroke samo, če se nova partnerka s tem strinja.

Obiski so povezani tudi s tem, kako se oče počuti. Dostikrat si vzame čas, da se sam sestavi. To lahko traja nekaj let. Ko osebno sprejme in se navadi ločitve ter ponovno vzpostavi stik s svojimi otroki, želi nadoknaditi zamujeno. Tako pa ne gre – predvsem iz otrokovega zornega kota. Otrok se namreč sprašuje – če me je oče zapustil enkrat, kdaj me torej naslednjič?

Če oče živi daleč, je otrokom naporno hoditi na obiske k očetu ob vikendih. Dolgo se namreč vozijo, poleg tega pa je veliko zaved, vezanih tudi na njihovo primarno okolje. Prijatelji, obšolske aktivnosti, za katere so navadno tekmovanja ob vikendih itd. Ko taki otroci nekaj vikendov manjkajo na kakšnem tekmovanju ali dogodku med prijatelji, jih eni in drugi avtomatsko izločijo. In tako se otrokom zruši celotno socialno okolje. Razdre se jim družina, počasi jih začnejo zavračati prijatelji itd.

Pri vseh otrocih v tej študiji so bili obiski neuspešni oz. niso dosegli osnovnega namena – zblížanje otroka in očeta.

Ameriški pravni sistem je pod vtisom, da so aktivnosti in odločitve usmerjene k varovanju otrok po ločitvi. Toda le redko srečaš otroka, ki se je počutil zaščitenega s strani sistema. Nasprotno, večino otrok bi bilo presenečenih, če bi slišali, da ima kakšen sodnik, odvetnik, mediator ali kdo drug interes, da bi slišal otroka, preden dokončno odloči o obiskih / stikih. Mnogi se ne počutijo zaščiteni s strani njihovih staršev pri načrtovanju obiskov ali skrbništva. Namesto tega se počutijo utišane.

Spolnost in droge

Otroci, ki so tako ali drugače ostali brez staršev, so bistveno bolj promiskuitetni. V spolni aktivnosti iščejo potrditev, v droge pa zbežijo, da se izognejo težavam (oz. da pozabijo na njih). Z drogo eksperimentirajo vsi mladostniki. Vendar le redki izmed njih eksperimentirajo z njo pred 14. letom in le redki postanejo odvisniki od droge. Med slednjimi pa so večinoma otroci ločnih staršev.

Spolnost je za te mladostnike priložnost, da izživijo nezaključene odnosne stvari z njihovimi starši – posebej jezo in hrepenenje po očetu ter izziv in tekmo z lastno materjo. Zgodnja nosečnost je med najstnicami ločenih staršev zelo pogosta. Tudi poročijo se navadno z nekom, ki ga le malo poznajo oz. zelo kratek čas. Takšni zakoni so dostikrat še bolj zakomplicirani kot zakoni njihovih staršev.

»Otroci ločene starše ne jemljejo resno glede nasvetov o ustreznem partnerju.«

Odnos mati-hči

Le malo odnosov je tako kompleksnih kot odnos mati-hči v ločenih družinah. Tu je zbrano mnogo čustev: ljubezen, dolgotrajna jeza, sočutje in krivda. Toda dejstvo je, da so matere in hčere v ločenih družinah bolj podvržene konfliktu kot v nuklearnih družinah. Njun odnos je manj stabilen, niha tekom let in se prenaša bolj ambivalentno na obe generaciji. Odnos po ločitvi je kompliciran zaradi močnih občutkov in vsaka ženska vzajemna potreba hrepeni po ljubezni in sprejemanju. Oče lahko blaži odnos mati-hči s tem, da pomaga hčeri ločiti se od matere in »premakniti jo« k temu, da si ustvari svojo družino. Dodatni oče ravno tako lahko opravlja takšno nalogo v dopoljenih družinah. Vendar če v družini ni nikogar, ki bi odigral to vlogo, dekleta pogosto zaidejo v igro vlečenja-porivanja, ko nihajo od prevelike zblizanosti do prevelike oddaljenosti med seboj in materjo. Medtem ko je to zelo boleče za obe, situacija tudi otežuje hčeri, da bi razrešila svoj konflikt (Ojdipov in Elektrin) in začela z odraslim življenjem.

V veliko primerih se odnos med otroci in ločenimi starši po mnogih letih obnovi – ko so otroci kot odrasli v kakšni krizi. Takrat jim starši priskočijo na pomoč. V tem procesu pa skušajo tudi ugotoviti, kaj so zamudili, ko niso odraščali s svojimi otroki. Torej gre tudi za neko odpuščanje s strani otrok.

Raziskovalci ugotavljajo, da za stare ljudi, ki so se ločili njihovi otroci v tem obdobju poskrbijo slabše, kakor za tiste starše v starostnem obdobju, ki se niso ločili. Manj skrbijo zanje tudi njihovi vnuki. Ločeni starši kasneje kot starostniki redkeje preživljajo čas s svojimi otroci, četudi so nemočni, slabotni. Če že dobijo pomoč s strani svojih otrok, je ta ponavadi v denarni obliki in ne na odnosni ravni (druženje, pogovor, sociana oskrba). Ovdovali starši dobijo več kot dvakrat več finančne podpore kot ločeni starši.

Mediacija in zakonodaja

Namen mediacije je, da starša obdržita razlike med njima »zunaj kontradiktornih« sodišč, katera prepogosto delajo ljudi še bolj jezne in zmanjšujejo njihovo željo po sodelovanju v letih po ločitvi. Mediacija je ukoreninjena v več pogledih. 1. konflikt med staršema je škodljiv za otroke in jih je potrebno pred tem ubraniti; 2. starši vedo več o potrebah svojih otrok kot sodniki, katerih naloga je, da pozna zakone; 3. starši so bolj pripravljeni na sodelovanje v času po ločitvi, če gre za vzajemni dogovor med njimi, kot če gre le za uveljavljanje volje enega izmed staršev.

Skupno fizično skrbništvo

Izpoved otroka oz. nasvet otroka drugim otrokom, katere čaka ločeno skrbništvo: »Utrujen boš, ker moraš ves čas nekemu razlagati, kje si. In toliko stvari si moraš zapomniti, kam greš in kje so tvoje najpomembnejše reči. Težko je, ker imam prijatelje, vendar ne morejo priti v hišo od očeta. In tam je kar nekaj otrok, s katerimi se igram, vendar jih vidim le takrat, ko sem pri očetu. Mnogokrat ne vedo, da pridem in oni se potem dogovorijo in igrajo s kom drugim. Tako da se dostikrat nimam s kom igrati, ko pridem tja. In ko sem doma pri mami, se otroci tudi dogovorijo za stvari, katerih potem ne izvem. Včasih se počutim kot elastika....«

Skratka otrok je zaradi stalne selitve utrujen in nima redne družbe.

Skupno skrbništvo pomeni, da se starša skupaj odločata o otrokovih pomembnih stvareh. To vključuje odločitve o verski vzgoji, izobraževanju, zdravstvenem zavarovanju, in včasih tudi o kraju bivanja. To pomeni, da ima otrok dva domova, med katerima se redno seli.

Avtorici se zdi zabavno, da je alternativna oblika skupnega skrbništva t.i. »ptičje gnezdo«, kjer otroci »ostanejo« doma (so ves čas v isti hiši ali stanovanju) in se starši izmenjuje selijo k njim. Večini staršem je to prevelik finančni zalogaj. Zato je po začetnem navdušenju ta opcija mnogokrat zelo hitro opuščena.

Ali skupno starševstvo deluje?

Kaj je torej potrebno za uspešno skupno starševstvo? To je odvisno predvsem od otrok, staršev in tega, kako starši tretirajo drug drugega in svoje otroke. Ali so v urniku v celoti upoštevane potrebe in želje otrok? To je zelo težko. Namreč, kar deluje pri otroku pri določeni starosti, zna biti precej škodljivo v kakšni drugi razvojni fazi. En način ne more delovati pri vseh otrocih in v vseh družinah. Skupno skrbništvo, ki vključuje selitve otrok od enega starša k drugemu, je posebej škodljivo v družinah z veliko konflikti. Otroci, katerim je določeno, da potujejo med dvema bojiščema konfliktnih staršev, kažejo resne simptome, ki lahko vplivajo na njihovo fizično in mentalno zdravje. Drugače pa je pri družinah, ki tudi po ločitvi dobro funkcionirajo.

Primerjava otrok iz skupnih skrbništev s tistimi iz enostarševskega skrbništva kaže, da čas, ki je preživet s posameznim staršem, nima pomembnega vpliva na to, kako dobro se posameznik kasneje spopada s težavami v družini, šoli ali na splošno s prilagoditvami v različnih življenjskih situacijah.

Starši, ki zapravijo tisoče dolarjev na sodiščih za to, da bi dosegli enostarševsko ali skupno skrbništvo, preprosto mečejo stran svoj čas in denar. Noben model skrbništva, nobeno deljenje časa, noben boljši/slabši način ne zagotavlja, da bodo otroci po ločitvi funkcionirali dobro. Skupno skrbništvo lahko deluje na otroka zelo dobro ali pa zelo slabo. Enako je enostarševsko skrbništvo s stiki. Kar je za otroka najpomembnejše, je:

1. *Psihično stanje staršev in kvaliteta odnosa starš-otrok.*
2. *Odprt odnos med staršema.*
3. *Starost, temperament in prilagodljivost otrok.*
4. *Obseg skupnih pravil v obeh gospodinjstvih – rutin (obroki, spanje, pravljica, pospravljanje copat itd.). Otrok ne more v enem gospodinjstvu gledati TV do onemoglosti, v drugem pa ga sploh ne sme gledati. V enem gospodinjstvu hodi spat npr. z mamico, v drugem ima svojo sobo ...*
5. *Pri starejših otrocih je pomembno tudi to, da se jih vpraša za mnenje in da ta mnenja jemljemo resno.*

4. DEL

Nezaščiten otrok

Tu so mišljeni otroci s posebnimi potrebami. Otroci, ki potrebujejo posebno nego ali skrb, otroci, ki redno jemljejo kakšna zdravila, so pogosto po bolnišnicah itd.

Ločitve so v takšni družinah še veliko pogostejše kot v družinah z relativno zdravimi otroki. Ne preseneča namreč dejstvo, da ogromno nege, ki jo zahteva nemočen otrok, terja posebne napore in čustveno izčrpanost staršev. Razumljivo je, da močni občutki jeze in krivde načenjajo intimno življenje para – staršev. To pa je breme, ki povzroča veliko težav v družini. Večino bremena navadno pade na matere. Četudi drugi član z razumom sprejemajo dejstvo, da je mati preobremenjena s skrbjo za tega otroka, mnogi nehote zamerijo njeno preobremenjenost z nezdravim otrokom. Življenje je za vse bolj stresno. Oče dela dalj časa, da zagotovi več finančnih sredstev za dodatno oskrbo otroka s posebnimi potrebami. Sorojenci se tako »potihoma« odločijo, da matere ne bodo prosili za pomoč, ko bodo kaj potrebovali. Vsak se sooča z občutkom izgube, razočaranja, zamere in krivde, da ta otrok ni – in nikoli ne bo takšen, kot drugi otroci. Ti občutki se ne pojavijo samo ob rojstvu tega otroka, ampak se ponavljajo tekom odraščanja in nadaljujejo tja do otrokove osamosvojitve.

Zaradi tega pride do velikega števila ločitev.

Ranljivi otrok nazaduje zelo hitro, zelo počasi pa napreduje v razvoju.

Družine, ki imajo otroka s posebnimi potrebami, morajo zelo previdno načrtovati prehodno obdobje. Otrokove rutine naj se spreminjajo čim počasneje, kolikor je le možno. Če je eden starš bolj skrbel za tega otroka in bo imel drugi starš otroka v novem domu, naj starš »skrbnik« v začetku dva ali tri večere na teden prespi v otrokovem novem domu. Z namenom, da otrok preklopi med starimi navadami in novim življenjem. Otrokove zdravstvene prioritete naj bodo na prvem mestu, vendar naj vsaka sprememba vključuje družinske rituale, vaje in podobno, tako da se otrok počuti čim bolj domače.

Otrok s posebnimi potrebami se mora soočiti z dvojnim bremenom. Prvič, boriti se mora s svojimi pomanjkljivostmi v pogosto krutem svetu. In drugič, še mnogo težje, spopadati se mora z razočaranjem staršev, saj so pričakovali, da se jim bo rodil zdrav otrok. Ta otrok pa jih ne sme še enkrat razočarati.

Nova družina – dodatni starši

»... jemanje drog enega izmed otrok je njegov 'odgovor' na nesrečno življenje in na to, da so ga starši s tem kaznovali« (večina najstnikov, ki postanejo delikventi po ločitvi, ne vidi povezave med jezo na svoje starše in izražanjem te jeze. Žal tudi mnogi starši ne vidijo te povezave...).

Konflikt med otroci in novo poročenim parom izvira v tem, da nov par želi zasebnost, kar pomeni priložnost, da so brez otrok. Potrebujejo in želijo čas za spolnost, povezovanje in odrasle igrice. Otroci pa se bojijo, da bi izgubili, kar seveda zahtevajo – več časa, ki jim naj ga

posveti mati/oče. Otroci so neskončno iznajdljivi v tem, da zaidejo v težave, da zbolijo, ustvarjajo urgentne situacije ali so enostavno hudobni.

Malo očetov spozna, da pridruženi otroci niso sami po sebi jezni na njih, vendar so jih pač spoznali v razvojni fazi, ko so jezni na vse odrasle, ki so jim nadrejeni.

V nuklearnih družinah so matere tiste, ki so kot posredniki med očeti in otroci. Interpretirajo potrebe obeh in jih prenašajo med njima. Na način, da bi bila čim bolj povezana.

Otroci, vzgojeni v sestavljenih družinah, ki se počutijo ljubljene in sprejete, so lahko res srečni. Vendar niso v večini. Študije so pokazale, da ni pomembnih razlik med psihološkimi in učnimi težavami med otroki vzgojenimi v enostarševski ali pa v ponovni družini (*se pravi, da nova družina, nov dodatni starš ne pripomore kaj veliko k izboljšanju notranjega stanja pri otroku*). Obstajajo sicer prednosti sestavljene družine, vključujoč boljše ekonomsko stanje, vendar pa je to le protiutež veliki verjetnosti konfliktov in čustvenih težav, ki so zelo pogoste v novonastalih družinah.

(Uporabljam izraz sestavljena družina – kjer je eden izmed staršev z otrokom in novim partnerjem/partnerko).

Raziskave kažejo, da otroci iz »sestavljenih družin« hitreje zapustijo dom kot otroci iz nuklearnih družin. Mnogi se počutijo neljubljene, nezaželene in izvzete iz novega družinskega življenja.

Ločeni starši za kar 70 % manj finančno podpirajo svoje otroke pri izobraževanju.

Ti starši se le malokrat odkrito pogovarjajo s svojimi otroki glede njihovih načrtov, glede šolanja, vrste izobraževanja itd. V nuklearnih družinah je to utečen način komunikacije med starši in otroki.

Otroci ločenih staršev so v razmerjih zelo nezaupljivi. Ob delikatnih situacijah se hitro počutijo ogrožene in gredo od partnerja. Partnerja pa takoj očrnijo na račun kakšnega dejanja, za katerega sploh ni poizvedel o detajlih. V razmerju vedno izberejo beg. V njihovem življenju nič ne traja prav dolgo. Nikoli jih nihče ni za nič vprašal, upošteval ... Zato so tudi zelo nesamozavestni. Ti tudi niso imeli nobenega vzora, modela zdravega razmerja med moškim in žensko.

NAŠA NALOGA

Čeprav ne moremo zamahniti s čarobno palico in narediti vse družine senzitivne in zaščitniške do njihovih otrok po ločitvi, pa lahko vsaj širimo kulturo, ki pomaga ljudem razumeti, kako in zakaj so otroci po ločitvi staršev tako ranljivi.

Mnogi otroci potrebuje posebno podporo, da razumejo in sprejmemo velike spremembe, ki jih prinaša ločitev. Naša naloga je, da pomagamo staršem poskrbeti za to. Kot smo videli, pa mnogi starši ne morejo poskrbeti niti sami za sebe.

5. DEL

Lisa

Je nekonfliktnost dovolj?

Primer Lise pokaže, da ne glede na to, kako skušamo otroke zaščititi v procesu ločitve, se lahko posledice pojavijo tudi kasneje v odraslosti kot težave v ljubezenskem in spolnem življenju.

Mnogi ljudje so avtorico spraševali: »Kaj, če se midva ne prepirava po ločitvi? Kaj, če nama uspe in postaviva otrokove interese na prvo mesto? Seveda lahko zaščitiva otroke pred škodljivimi posledicami ločitve. Mar ne?«

Dejstvo je, da so prepiri med staršema škodljivi za otroke, ne glede na to, ali se dogajajo v spalnici ali v dnevni sobi. Kot smo videli v knjigi, to ponuja zastrašujoč model vedenja odraslih in resno razjeda kvaliteto odnosa otrok-starš.

Kljub temu je kar nekaj staršev, ki postavijo otrokove potrebe na prvo mesto in nadaljujejo svojo starševsko vlogo kljub prekinitvi partnerske zveze. Vendar pa primer Lise pokaže, da četudi starši vse naredijo za to, da med njima ne bi bilo prepиров, to še ne pomeni, da so v stiku z otrokovimi občutki in potrebami. (...) Dober sporazum veliko bolj pomaga otroku kot pa »pojasnjevanje premirja«. Mnogi strokovni delavci – sodniki, odvetniki, socialni delavci mislijo, da manj »borb« med staršema pomeni, da je otrok zaščiten pred posledicami ločitve. Pa ni povsem tako. V odraslosti se srečujejo s podobnimi težavami kot tisti iz manj sodelovalnih ločenih družin.

Dekle – Lisa je bila namreč »blažilec« med obema staršema. Vsak sta si mislila svoje eden o drugem in o dodatni materi, vse pa je vedela le Lisa. Informacij ni prenašala med njima, da ne bi prišlo do konflikta. Poleg tega je bilo v zraku ves čas nekaj nedorečenega, zakaj sta šla starša narazen. In nikoli ni izvedela resnice.

Na ta način je ves čas v sebi zadrževala čustva in občutke. V sebi je potlačila vse stvari, ki jih ni smela zavoljo nekonflikta med staršema oz. med njo in očetovo partnerko izraziti.

Posledično je imela v odraslosti velike težave s spolnostjo z znanimi moškimi. Lažje se je sprostila ob spolnem odnosu z neznanci.

Lisa se je naučila kontrolirati svoja čustva in jih povsem izklopiti, v kolikor so bila boleča. Tako ji je bilo v preteklosti lažje in na ta način se je manj »sekirala« za družino.

Je pa taka oseba dober mediator, diplomat na delovnem mestu. Ne izgubi namreč hitro živcev, dobro shaja s spremembami in »težaki« v poslu.

Otroci se morajo naučiti izražati svoja čustva. V nasprotnem primeru to prej ali slej pride na plano.

Večina otrok ločenih staršev se ne poroči. Varneje se počutijo brez formalne poroke, ki bi jih vezala.

ZAKLJUČEK

Ustvarili smo kulturo ločitev. Težko je dojeti podatek, da obstaja 45% verjetnosti, da se bo zakon končal z ločitvijo. Za novo – sestavljeno družino pa obstaja 60% verjetnosti, da bo razpadla. 25% ljudi med 18. in 44. letom ima ločene starše ...

Milijoni otrok po svetu odraščajo s podobnimi občutki, kot so opisani v knjigi – osamljeni, jezni ... Izgubili so brezskrbno igranje v otroštvu, kakor tudi skrbno roko in krog ljubečih staršev. Življenje v ločeni družini je namreč neverjetno težko usklajevati.

Ta kultura ločitve prinese sledeče: »Otroštvo je drugačno, najstništvo je drugačno, odraslost je drugačna.« Ne da bi opazili, smo ustvarili novo »kasto« otrok samorastnikov, skupaj s celo generacijo preobremenjenih odraslih, ki nimajo časa uživati v starševski vlogi.

Vendar na drugi strani ne smemo pozabiti sledečega. Zaradi »kulture ločitve« imajo odrasli danes večji občutek svobode. Pomembnost spolnosti in igre v odraslosti je široko sprejeta. Nismo več zaklenjeni v naše »zgodnje« napake in prisiljeni ostati v borni vseživljenjski zvezi. Spremembe pri ženskah – njihova zelo osebna in svobodnejša vloga v sodobni družbi je del »kulture ločitve«. Dejansko se začne dve tretjini ločitev pri ženskah, kljub temu, da kasneje plačajo visoko ceno ekonomskih in starševskih bremen.

Dejstvo je, da smo ustvarili novo družbo, ki ponuja več svobode in priložnosti mnogim odraslim. Posledice, ki jih doživljamo, pa so zelo velike. Ustvarili smo nove oblike in vrste družin, v katerih so odnosi krhki in pogosto nezanesljivi. Otroci so danes deležni manj oskrbe, zaščite in starševske ljubezni kot nekaj desetletij nazaj. Dolgotrajni zakoni razpadajo presenetljivo hitro. In mnogi od tistih odraslih, ki so začeli revolucijo ločitev, se počutijo odtujene od svojih otrok. Je to cena, ki jo moramo plačati za to? Ne moremo to narediti bolje?

Mnogi menijo, da je ločitev začasna kriza. Njihovo stališče je, da če se bo starš počutil bolje, se bodo tudi otroci. Le redko pa kdo otroke vpraša po njihovem počutju in mnenju.

V različnih starostnih obdobjih otrok je ločitev doživeta na svoj način. V odraslosti pa vpliva na osebnost, sposobnost zaupanja, pričakovanja glede partnerskega odnosa in sposobnost spopadanja s spremembami.

Prva sprememba se začne takoj ob ločitvi. Otroci so prestrašeni in jezni, upajoč da jih ne bosta zapustila oba starša. Počutijo se odgovorne za njihovo ločitev. Kot odrasli se z žalostjo in jezo spominjajo, kako malo podpore so bili deležni s strani staršev v času ločitve. Spomnili so se, kako so od njih pričakovali, da čez noč sprejmejo vrsto sprememb, ki so jim povsem zmešale glavo. Celo otroci, ki so videli ali slišali doma nasilje, niso videli nobene povezave med nasiljem in odločitvijo staršev o ločitvi. Otroci so zgodaj dojeli, tiho in žalostno, da so družinski odnosi krhki in da se vez med moškim in žensko lahko na hitro konča.

Ko ločitev dozori in se izoblikuje, se njihov svet vedno bolj spreminja v tisto, česar so se najbolj bali. Dom je postal prazen prostor. Gospodinjstvo je bilo vrsto let v neredu. Mnogi otroci so se morali preseliti – stran od prvotne šole, dobrih prijateljev in druge podpore. Kar se v živo spominjajo kot odrasli je izguba primarne družine in varnosti, ki jo le ta ponuja, težav zavoljo bivanja staršev v dveh domovih, in kako selitev lahko grobo poseže v igranje in prijateljevanje. Starši so bili v službi, poleg tega pa še preokupirani s prenovo lastnega socialnega življenja. Oba – oče in mama sta imela veliko manj časa za druženje z otroki in sta se manj odzivala na

njihove želje in potrebe. Še posebej majhni otroci so imeli občutek, da so izgubili oba starša in niso bili sposobni skrbeti sami zase. Otroci so se kmalu naučili, da je ločena družina nestabilna oblika družine, saj vključuje nove ljubimce, partnerje in krušne starše. Nobeden izmed teh odnosov ni preprost.

Otroci ločenih staršev so zgodaj spolno aktivni in pogosteje konzumirajo alkohol in droge. Najstniško obdobje je podaljšano tja do zgodnje odraslosti.

V odraslosti ti otroci čutijo največje posledice ločitve – ko se odločijo »iskat« ljuбезen, spolno intimnost in dolžnost. Čutijo pomanjkanje notranje podobe kot moškega ali kot ženske. Nimajo nobenega dobrega modela, na podlagi katerega bi lahko upali na boljše čase. Namesto tega imajo veliko težavo že izoblikovati svoje mnenje, kakšno osebo si želijo, jo iščejo.

Tesnoben občutek glede odnosov je bila osnova njihove osebnosti in ta občutek se nadaljuje tudi kasneje v srečnem zakonu. Strah pred katastrofo in nenadno izgubo se je pojavil tudi kadar so bili zadovoljni. Njihov strah pred zapuščenostjo, izdajo in zavrnitvijo je prišel na plano, kadarkoli so se zalotili, da se ne strinjajo z mnenjem kakšne ljubljene osebe. Konec koncev, zakon je drseči vzpon in njihovi starši so padli na tem vzponu.

Ne glede na to, kako so sicer uspešni v življenju, ostane v njihovih glavah nekaj resnih težav – strah pred izgubo, strah pred spremembo in strah, da bo prej ali slej prišlo nekaj groznega, še posebej, ko jim gredo zadeve na splošno dobro od rok.

Mnogi, ki imajo svoje otroke, tudi ponavljajo vzorec napak iz svojega življenja – napak, ki so jih storili njihovi starši. Veliko njih se namreč tudi loči in zelo slabo poskrbi za svoje otroke, kljub temu, da so sami doživeli takšno travmatično izkušnjo.

Mnogi izmed otrok ločenih staršev so tudi v odraslosti še jezni na svoje starše – še posebej na očete, pa tudi na dodatne starše. Niso jim pripravljeni pomagati na stara leta oz. jim priskočiti na pomoč. To se bo moralo sčasoma spremeniti. Če se ne bo, se bomo morali soočiti z nepričakovanimi posledicami naše kulture ločitev. *Kdo bo namreč skrbel za starejše generacije, če ne njihovi otroci?*

Kaj lahko storimo in česa ne moremo

Izobraževanja učiteljev, šolskega osebja, pediatrov in drugih strokovnjakov glede vprašanja starševstva v času ločitve je malo.

V mnogih socialnih in vzgojno izobraževalnih ustanovah je 3/4 otrok iz družin z ločenimi starši (*tako je tudi v Sloveniji v zavodih in stanovanjskih skupinah*). Nekatera šolska okrožja organizirajo skupino za otroke iz družin ločenih staršev.

Kot družba še nismo poskrbeli za osebe, ki so prizadete v procesu ločitve. Še vedno imamo v glavi mit, da je ločitev kratkotrajna kriza in da so takoj, ko se stabilizirajo starši, tudi otroci kot prenovljeni – popolnoma brez posledic. Toda, kdaj se bomo zavedli resnice?

Kaj lahko kot družba poskušamo narediti, da se zadeve izboljšajo?

Najprej bi se morali boriti za utrditev zakonske skupnosti. Da to lahko naredimo, moramo razumeti naravo odnosa moški-ženska. Moramo se zavedati težav, s katerimi se soočajo sodobni pari ob usklajevanju dela in družinskih obveznosti, ločenosti in skupnega bivanja, konfliktov in sodelovanja. Ni naključje, da se 80 % ločitev zgodi v prvih devetih letih zakona. Te družine bi morale biti naša ciljna populacija.

Katere poglede na zakon lahko spremenimo? Prvič: trenutno je resno neravnovesje med potrebami delovnih mest in potrebami družinskega življenja. Podjetja redko dojemajo vplive njihove politike na družinsko življenje ...

Družba bi morala plačevati dajatve za tiste, ki bi želeli ostati doma in vzgajati svoje otroke.

Delovna mesta bi morala biti bolj fleksibilna. Poleg tega pa bi moralo biti več varovalk, da v kolikor se oseba odloči čas posvetiti družini, v tem času ne izgubi službe.

Naše prioritete moramo obrniti stran od poslovnega sveta in se posvetiti družini.

Drugič: morali bi pomagati vsem tem mladim, ki so bili vzgojeni v ločeni družini in ki ne vedo, kako najti zanje primerne partnerja. To svetovanje bi moralo biti najbolj intenzivno v najstniškem obdobju, ko se mladi sprašujejo o spolnosti, odnosih, ljubezni, izdaji itd. V tem obdobju bi potrebovali polno pozornost strokovnjakov na tem področju (učitelj, soc. delavec, šolska svetovalna služba, psiholog, terapevt,...).

Toda še vedno vprašanje, če lahko neka učna lekcija nadomesti naravno učenje, ki poteka v nuklearni družini. Kdo bi bil tudi najbolj kvalificiran učitelj za prevzemanje te vloge?

Za otroke

Spremembe v starševstvu in v strukturi družine pomenijo večjo odgovornost za otroka, da poskrbi sam zase. Na ta način otrok postane druga oseba, saj se spremenijo potrebe in želje staršev in njihovih novih partnerjev.

Otroci v tej raziskavi so se na ločitve staršev različno odzvali: Nekateri so ostali jezni na svoje starše in sodišče, drugi so hrepeneli po izgubljeni družini in so skušali popraviti odločitev in povrnitev v prvotno obliko družine, spet tretji so prevzeli odgovornost in ostali mirni ter »hodili v strahu« skozi vse svoje otroštvo. Šli so po mnogih različnih poteh, ki so se po ločitvi staršev spremenile.

Nasvet za otroke ločenih staršev, če so že bili poročeni in so spet ločeni: odložite naslednjo poroko/zakon, dokler bolje ne spoznate sami sebe in predvsem, kaj si želite od svojega partnerja.

Pojdite na kakšno skupinsko ali individualno terapijo.

Cilj terapije je, da skozi njo zaprejo vrata ločitvi svojih staršev in da do tega dogodka vzpostavijo neko distanco.

Za starše

V pogovoru z mladimi odraslimi, ki so bili vzgojeni v nezadovoljni nuklearni družini, mi je postalo jasno, da gredo starši lahko v dve smeri – ostanejo skupaj ali se ločijo. Starejša generacija staršev bi imela dovolj legitimne pritožbe glede pogleda njihovih zakoncev na ločitev. Vendar njihovi zakoni niso bili tako kaotični, tempirani in nevarni, da bi se mož in žena počutila skupaj nevzdržno.

Kaj se lahko naučimo od njih? Je njihov primer uporaben za ljudi, ki se dandanes znajdejo v podobni situaciji? Če to opisuje vas, menim, da bi morali resno razmišljati o tem, da ostanete skupaj zavoljo vaših otrok. Pari, ki ostanejo skupaj nesrečno poročeni, v tej študiji kažejo, da se borijo z vsemi težavami, ki pestijo sodobni zakon – nezvestoba, depresija, spolna neaktivnost, dolgčas, zavračanje. Nekaj problemov se je razrešilo z minevanjem časa. Vendar to ni tisto, kar je najpomembnejše zanje. Dajanje naklonjenosti in skrbi za njihove otroke naredi starševstvo najpomembnejše. Kot je ena ženska razložila, sta dva odnosa v tem zakonu. On me občuduje koz čudovito mater, kot žena pa ga dolgočasim. Toda najini otroci so čudoviti in to je tisto, kar šteje. Če par lahko vzdržuje ljubeče starševstvo brez občutka mučenja, je to možnost potrebno vzeti resno. Veliko ljudem to uspe. Dejstvo, da je odprt konflikt višek nesrečnega zakona, preprosto ne drži. Da se ti otroci zavedajo nezadovoljstva staršev in to, da so tudi oni nesrečni, zaradi tega prav tako ne drži. Odvisno je od tega, če so straši sposobni s ponosom in brez jeze žrtvovati svoj zakon za voljo koristi svojih otrok.

Za tiste starše, ki se ločijo, imam sledeči predlog. Prvo, ne reagirajte impulzivno. Obisk odvetnika vam bo dal pomembno informacijo o financah, pravicah in drugih zakonskih določilih, sodišču in mediaciji. To je sicer pomembna informacija, vendar zelo majhen del tega, kar boste potrebovali. Mislite realno o tem, kakšno bo vaše življenje po ločitvi. Če morate v šolo, mislite na to, preden se ločite. Previdno proučite prednosti in slabosti ločitve. Imejte v mislih, da boste porabili veliko več časa s svojimi otroki, jim dajali dodatno podporo in spodbujanje po ločitvi in da bo vaša prisotnost še bolj potrebna tekom najstništva. To pomeni, da ne boste imeli časa iskati novega ljubimca, o katerem ste sanjali, ali pa boste začeli nov zakon takoj, še posebej, če bo imel vaš nov partner otroke. Vaši otroci bodo lahko bolj ukazovalni, jezni in težje vodljivi kot kdajkoli prej. Ne glede na to, za kakšno skrbništvo se dogovorite, boste še vedno sam starš pri sprejemanju odločitev, odgovornosti in vodenju svojega otroka. Torej bodite pripravljeni na težko, naporno obdobje. Ja, možno je to narediti. Ja, je mnogo težje, kot mislite. Najmanj eden starš – vi ali vaš bivši partner, mora biti pripravljen otroke postaviti na prvo mesto. Čas, ki ga namenite oskrbi svojih otrok in da ste jim na voljo ob večerih, je največja naložba, ki jo lahko naredite za dober odnos v prihodnosti. Trudite se, da ne prelagate starševskih nalog na najstarejšega ali najbolj kompetentnega otroka. Če to delate, potem to delajte le občasno. Kot sem napisala v prejšnjih poglavjih, morate vzdrževati družinsko strukturo in rutino tako v otroštvu kot tudi v najstništvu. In kar je jasno je to, da vas bodo otroci potrebovali tudi kasneje, da jim pomagate pri vstopu v zgodnjo odraslost in tekom zgodnjih dvajsetih let.

Če je že zelo majhen otrok imel enega starša ves čas ali pa le delno doma, morate s tem nadaljevati vsaj kako leto po ločitvi. Majhni otroci, ki izgubijo oba starša zato, ker se oče odseli,

mama pa gre v službo za polni delovni čas, strašno trpijo. Ti otroci patetično povsod iščejo svoje izgubljene starše. Najmlajši v naši raziskavi, ki so zelo težko razumeli vse spremembe v njihovem življenju in ki še niso mogli skrbeti sami zase, so ostali zelo ranljivi v letih odraščanja in so imeli več težav v odraslosti kot pa otroci, ki so bili ob ločitvi starejši. Tako kot je v ločitvenem sporazumu lahko določena kasnejša prodaja doma, priporočam, da starši preložijo odhod matere v redno službo do takrat, dokler se otroci ne prilagodijo. Ta investicija v naše najmlajše otroke ločenih staršev je nekaj, kar se nam bo obrestovalo v prihodnje. Ti najmlajši so najbolj ranljivi. Njihovi občutki bolečine, jeze, zapustitve, se prenesejo vse do odraslosti.

Želim razširiti tudi druge rezultate naše raziskave, ki se nanašajo na izobraževanje. Otroci, ki bodo prejeli finančno podporo za fakulteto, ne smejo misliti, da po 18. letu »plačujejo« ločitve staršev s ceno njihove poklicne kariere. To je nevdržna krivica. Če si starši ne morejo privoščiti plačevanja šolnine, otroci to povsem dobro razumejo. Če pa je starš sposoben plačevanja šolnine in reče, da mu to pa ni potrebno, potem ima otrok vso pravico, da je besen – na starše in tudi na družbo, ki je kaznovala otrokovo pomembno izgubo s svojo zakonodajo (po 18. letu staršem v Ameriki ni več potrebno plačevati za otroke). Kadar da skopušen starš prednost novi družini – novi partnerici, novim otrokom, novemu življenju – je otrok ločenih staršev še dodatno ranjen.

Za družbo

Če želimo izboljšati kulturo ločitve, moramo začeti ponujati boljše storitve družinam, ki razpadajo. Ne smemo biti osredotočeni na pravice staršev ampak na to, kaj moramo storiti, da bo vsak posamezni otrok najbolje zaščiten. Takšne storitve so lahko nudene pod okriljem sodišč, bolnišnic, ali neodvisno s strani kakšnih zavodov, podjetij. V osnovi bi moral biti to prostor za ločena starša, da prideta in oblikujeta dolgoročne načrte za svoje otroke – ne samo za prvo ali drugo leto, ampak za daljše obdobje. Staršem lahko pomagamo predvidevati spremembe, ki jih čakajo in jih naučimo veščin za zaščito lastnih otrok. Ta nova institucija bi pomenila pomembno povečanje mediacije in izobraževanja staršev, kar že obstaja v nekaterih državah. To bi pomenilo izobraževanje, svetovanje in mediacijo ločenim staršem in sestavljenim družinam. Zaposleni bi bili strokovnjaki z znanjem o otrocih in starših – od psihologije do mediacije. Ločeni par bi se moral obvezno udeležiti tečaja o mnogih vidikih skupnega starševstva. V majhnih skupinah in na predavanjih bi se učili o posameznih težavah skupnega in ločenega skrbništva, selitvi in o bremenu, ki ga prenašajo otroci, ko se selijo od enega starša do drugega. Učili bi starše, kako naj pomagajo otrokom ujetim med dvema domovoma in kako se prepričati, da selitev otroka k staršema ne prekine otrokovega časa za igro in druge aktivnosti. Starši bi se pogovorili, kako načrtovati obiske z otroki v različnih starostnih obdobjih. Cilj bi bil, starše pripraviti na izzive, ki jih prinaša vzgoja otrok v ločenih in sestavljenih družinah, prepoznavanje, da bo vse drugače. In otroci v tem sistemu bi morali biti bolj slišani glede tega, kaj se dogaja z njimi.

Starši in otroci iz družin z veliko nasilja bi potrebovali drugačno vrsto treninga s strani strokovnjakov. Sedanja ureditev je na večini sodišč nezadovoljiva za potrebe tako težavnih in pogosto mučeniških družin. Kot smo videli, oni sodišče koristijo prekomerno. Brez posebnega programa je bolj malo dokazov, da so otroci iz takšnih družin zaščiteni. Poleg tega otroci zahtevajo pomoč čez mnogo let. Očitno vse te storitve zahtevajo trening oz. osebje, ki ga trenutno ni mogoče dobiti na fakulteti, čeprav znanje za oblikovanje ustrezne izobrazbe zagotovo obstaja.

Ti novi centri bi vzpostavili nove skupine otrok, ki bi zagotavljale prijeten stik z vrstniki in pomoč pri občutku osamljenosti, izoliranosti. Moje izkušnje kažejo, da ni nujno, da otroku povemo, naj izrazi svoja čustva ali pa da »on« ni vzrok za ločitev staršev. Vendar pa to zmanjša v otroku občutek tesnobe, da razume, da se spremembe v življenju dogajajo in da mu pomagamo k razmišljanju o aktivnem spopadanju s temi spremembami.

Za sodišča

Sodniki so v večini empatični ljudje, ki jim ni vseeno za otroke. Naredili bi najboljše zanje, vendar pa nimajo znanja o otrokovih potrebah v različnih razvojnih obdobjih. Poleg tega so pod časovnim in kadrovskim pritiskom.

Rezultati raziskave kažejo na glavno predpostavko sodišč: če se starši izognejo konfliktu, vzrokom za ločitev, bo kontakt z otrokom in finančna podpora hitro usklajena/dogovorjena, oba starša bosta nadaljevala s starševsko vlogo in otrok bo normalno napredoval skozi razvojna obdobja.

Starševstvo v ločenih družinah je mnogo težje kot starševstvo v nuklearnih družinah. Sistem obiskov ali skrbništva, ki funkcionira takoj po ločitvi, ko sta oba starša samska, se pogosto zruši, ko ima nov partner staršev drugačne prioritete, ki ne vključujejo žrtvovanja za otroke iz prvega zakona.

Tečajji za starše bi morali starše pripraviti na to, da bodo morali izvrševati svojo starševsko vlogo še vrsto let, da se bodo znali spopadati z izzivi enostarševstva ali skupnega skrbništva, obiski, in nešteti finančnimi in čustvenimi krizami, ki se bodo pojavljale, vse dokler otrok ne odraste.

Otroci šolarji iz nuklearnih družin preživijo večino časa skupaj z vrstniki in na igrišču, ne pa v družbi svojih staršev. Najstnike v nuklearnih družinah spodbujajo, da sodelujejo pri načrtovanju lastnih aktivnosti. Urnik in tempo otrok iz ločenih družin pa je diktiran s strani togih sodišč, ob katerih se otroci počutijo kot drugorazredni državljani. V primerjavi z vrstniki iz nuklearnih družin imajo ti otroci manj pravic, privilegijev in priložnosti za socialne odnose in aktivnosti na splošno.

Otroci, ki so izpostavljeni nasilju v družini, so še posebej ranljivi, vendar niso zaščiteni s strani sodišč. Odločitve sodišč in sklepi mediatorjev o obiskih v splošnem ignorirajo izvajanje nasilja enega starša nad drugim. Mnogi sodniki menijo, da v kolikor mož, povzročitelj naspilja tepe svojo ženo in ne otrok, da tovrstno ravnanje še ni vzrok za drugačno določitev obiskov in skrbništva s strani očeta v odnosu do otrok. Na ta način otrok potihoma dobiva sporočilo, da je nasilje v družbi sprejemljivo. Čeprav ločitev reši enega starša, ki je žrtev, pred drugim, pa ločitev ne more »rešiti« otrok, ki so bili priča vsemu temu nasilju. Mnoge raziskave so pokazale, da otroci, ki so bili priča nasilju, hudo trpijo, dolgoročne posledice pa čutijo v nezmožnosti oblikovanja zdravih odnosov, razvoju vesti in nadzorovanju lastnih agresivnih impulzov. Sodišče, ki je storilo napako v zvezi s to zadevo, povzroči resne posledice, saj se družinsko nasilje navadno dogaja za zaprtimi vrati in se navadno razkrije šele ob ločitvi.

Starši se ne morejo zanesti na sodišča, da bi uveljavili njihove pravice do otrok kot do nekega

predmeta, lastnine. Na žalost trenutni pravni red starše sili ravno v tovrstno razmišljanje. Prej kot bi si mislili, bo otrok odrastel in izrazil zamero zaradi tiranije s strani staršev in sodišč.

Sodniki, odvetniki, mediatorji in svetovalni delavci, ki delajo na sodišču, bi morali razmisliti o pripravi finančnih sredstev za spremljanje izvrševanja njihovih sklepov. Na primer, ko se od majhnega otroka zahteva, da se vozi brez spremstva do staršev zavoljo izvrševanja stikov, bi se morali otrok in starši čez kako leto zglasiti na sodišču, da se pregleda posledice takšne odločitve, otrokovo počutje in splošno sprejetost te odločitve.

Prišli smo do odločilnega, kritičnega vprašanja. Kakšno vrednost daje ta nova generacija otrok zakonu in ločitvi? So se vdali / prenehali razmišljati o poroki in zavezanemu sobivanju? Je zavezanemu sobivanju usojeno, da propade kot človeška institucija? Glas te generacije je jasen. Kljub lastni slabi izkušnji videnja, kako zakon lahko propade, si iskreno želijo trajnega, zvestega odnosa ali v zakonu ali v zunajzakonski skupnosti. Skozi raziskavo ni odraslih, ki sprejemajo dejstvo, da zakon propada. Hočejo stabilnost in drugačno življenje za lastne otroke. Ločitev sprejemajo kot možnost, vendar menijo, da v kolikor so v družini že otroci, je ločitev res skrajna možnost. Vsi, ki so srečno poročeni, se počutijo blagoslovljene. Nikoli niso pričakovali, da bodo imeli srečno družino in so hvaležni za to njihovo srečo. Kot otroci ločenih staršev so vsi željni spremeniti zgodovino in je ne ponavljati. Stvari želijo izpeljati bolje od njihovih staršev.